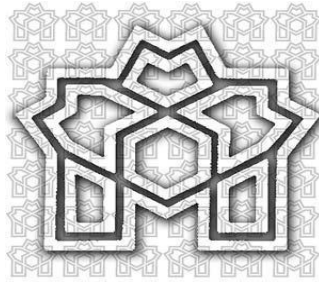

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی

عنوان:

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس شاخص های سرمایه اجتماعی و دیدگاه معلمان شهر گنبد کاووس

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسن ملکی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر عباس عباس پور

استاد داور:

جناب آقای دکتر حمید رحیمیان

پژوهشگر:

محمد حبیبی فر

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به:

دو ستاره درخشان آسمان زندگی ام؛

پدرم و مادرم که همواره مرا در راه تحصیل علم تشویق می کنند.

تقدیر و تشکر:

بدین وسیله از دکتر ملکی تشکر می کنم که راهنمایی این اثر را بر عهده گرفتند و با راهنمایی های ارزنده شان مرا یاری فرمودند.

و از جناب دکتر عباس پور استاد مشاور، که در انجام این پژوهش مرا یاری فرمودند سپاسگزارم.

و همچنین از دکتر رحیمیان که داوری این اثر را بر عهده گرفتند نیز متشکرم.

چکیده

هدف این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم براساس شاخص های سرمایه اجتماعی و نظرات معلمان در جهت ارزیابی پیشنهاد های کاربردی در خصوص اصلاح برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه ششم در ایران است. نوع تحقیق بر اساس اهداف تحقیق، در زمینه تحلیل محتوا از نوع توصیفی و کاربردی است و روش مورد استفاده کمی و از نوع تحلیل محتوا می باشد و در زمینه نظرات معلمان توصیفی و از نوع زمینه یابی می باشد. جامعه آماری این تحقیق را کتاب مطالعات اجتماعی و معلمان زن و مرد گنبد کاووس به تعداد ۵۵ نفر تشکیل می دهد، در این تحقیق حجم نمونه با جامعه یکی در نظر گرفته شده است و در نهایت تعداد ۵۵ پرسشنامه قابل تحلیل بود.

ابزار گردآوری داده ها چک لیست و پرسشنامه بود؛ لذا جهت تحلیل از چک لیست که دارای ۳۰ مولفه استفاده شد. پایایی ابزار با روش ضریب پایایی مرکب محاسبه شد و عدد ۰/۹۴ بدست آمد و نتایج بیانگر پایایی مناسب ابزار بود و پرسشنامه سرمایه اجتماعی از پرسشنامه ۳۱ سوالی محقق ساخته استفاده شد. پایایی ابزار با روش آلفای کرانباخ محاسبه شد و عدد ۰/۹۲ بدست آمد و نتایج بیانگر پایایی مناسب ابزار بود. جهت تحلیل داده ها در زمینه تحلیل محتوا از فراوانی، درصد فراوانی، جداول و نمودار شماره استفاده شد و در زمینه نظرات معلمان از آزمون t تک نمونه ای و آزمون t مستقل برای مقایسه نظرات معلمان زن و مرد استفاده شد. سرانجام این که در بخش پایانی، مجموع توصیه هایی در ارتباط با استفاده هر چه بهتر از شاخص های سرمایه اجتماعی در کتاب و آموزش سرمایه اجتماعی در جهت بهبود و اصلاح برنامه درسی ارزیابی شده است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، مطالعات اجتماعی، شاخص های سرمایه اجتماعی، پایه ششم ابتدایی

مقدمه	۱۳
۱-۱) بیان مسئله	۱۴
۲-۱) اهمیت و ضرورت موضوع	۱۶
۳-۱) اهداف پژوهش	۱۹
۴-۱) سوالهای پژوهش	۱۹
۵-۱) تعریف نظری و عملی مفاهیم	۲۰

مقدمه	۲۶
بخش اول	۲۶
۱-۲) سرمایه اجتماعی	۲۶
۱-۲-۱) مفهوم سرمایه	۲۶
۲-۱-۲) تعریف سرمایه	۲۷
۳-۱-۲) اشکال سرمایه	۲۷
۴-۱-۲) تفاوت انواع سرمایه	۲۸
۵-۱-۲) مفهوم سرمایه اجتماعی	۲۸
۶-۱-۲) تعریف سرمایه اجتماعی	۲۸
۷-۱-۲) تاریخچه مفهوم سرمایه اجتماعی	۲۹
۸-۱-۲) اهمیت رابطه سرمایه اجتماعی و آموزش و پرورش	۳۱
۱-۲-۸-۱) تاثیر سرمایه اجتماعی بر آموزش و پرورش	۳۲
۱-۲-۸-۱-۱) سرمایه روابط خانوادگی	۳۲
۲-۸-۱-۲) تاثیر آموزش و پرورش بر سرمایه اجتماعی	۳۴
۹-۱-۲) دیدگاه ها و تئوری های سرمایه اجتماعی	۳۸
۱۰-۱-۲) سنجش سرمایه اجتماعی	۴۵
۱۱-۱-۲) طبقه بندی سرمایه اجتماعی	۴۶
۱-۱۱-۱-۲) سطح خرد (فردی)	۴۶
۲-۱۱-۱-۲) سطح میانی یا روابط میان انجمن ها و سازمان رسمی و غیررسمی (گروهی)	۴۶
۳-۱۱-۱-۲) سطح کلان یا روابط میان نهادی (اجتماعی)	۴۶
۱۲-۱-۲) شاخص های سرمایه اجتماعی	۴۶

.....	بخش دوم	.....	۵۵
.....	۲-۲) تحلیل محتوا	.....	۵۵
.....	۱-۲-۲) تعریف تحلیل محتوا	.....	۵۵
.....	۳-۲-۲) ویژگی های تحلیل محتوا	.....	۵۶
.....	بخش سوم	.....	۵۷
.....	۳-۲) آموزش و پرورش ابتدایی	.....	۵۷
.....	۱-۳-۲) تعریف آموزش و پرورش ابتدایی	.....	۵۷
.....	۲-۳-۲) اهمیت آموزش و پرورش دوره ابتدایی	.....	۵۷
.....	۳-۳-۲) ویژگی های دانش آموزان دوره ابتدایی	.....	۵۷
.....	۴-۳-۲) اهداف دوره ابتدایی	.....	۵۸
.....	۵-۳-۲) برنامه درسی دوره ابتدایی	.....	۵۹
.....	بخش چهارم	.....	۶۰
.....	۴-۲) برنامه درسی مطالعات اجتماعی	.....	۶۰
.....	۱-۴-۲) تعریف مطالعات اجتماعی	.....	۶۱
.....	۲-۴-۲) مقاصد مطالعات اجتماعی	.....	۶۲
.....	۳-۴-۲) زمینه پیدایش مطالعات اجتماعی	.....	۶۲
.....	۴-۴-۲) مفاهیم کلیدی	.....	۶۳
.....	۵-۴-۲) محتوای مطالعات اجتماعی	.....	۶۳
.....	۶-۴-۲) اهداف برنامه درسی مطالعات اجتماعی	.....	۶۴
.....	۷-۴-۲) اهداف مطالعات اجتماعی پایه ششم	.....	۶۶
.....	بخش پنجم	.....	۶۸
.....	۵-۲) پیشینه تحقیق	.....	۶۸
.....	۱-۵-۲) تحقیقات داخلی	.....	۶۸
.....	۱-۱-۵-۲) نتیجه گیری از تحقیقات انجام شده داخلی	.....	۷۰
.....	۲-۵-۲) تحقیقات خارجی	.....	۷۰
.....	۱-۲-۵-۲) نتیجه گیری از تحقیقات انجام شده در خارج از کشور	.....	۷۱
.....	۳-۵-۲) جمع بندی مبانی نظری و پیشینه پژوهش:	.....	۷۲
.....	۴-۵-۲) چارچوب نظری و ارائه مدل مفهومی پژوهش	.....	۷۳

عنوان	فصل سوم: روش شناسی پژوهش	ص
-------	--------------------------	---

.....	مقدمه	.....	۷۷
.....	۱-۳) روش پژوهش	.....	۷۷

۷۸	.....	جامعه آماری (۲-۳)
۷۸	.....	نمونه آماری (۳-۳)
۷۸	.....	ابزار اندازه گیری و روش گردآوری داده ها (۴-۳)
۸۱	.....	پایایی (ثبات ^۱) و اعتبار (روایی ^۲) چک لیست و پرسشنامه (۵-۳)
۸۱	.....	روش تجزیه و تحلیل داده ها (۶-۳)
۸۲	.....	روش تحلیل یافته ها (۷-۳)

عنوان	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل اطلاعات	ص
-------	----------------------------------	---

۸۴	.....	مقدمه
۸۴	.....	جنسیت (۱-۱-۴)
۸۵	.....	تحصیلات (۲-۱-۴)
۸۶	.....	۳-۱-۴ سنوات تدریس
۸۷	.....	بررسی توصیفی سوالات و شاخص های پرسشنامه سرمایه اجتماعی (۲-۴)
۸۸	.....	توصیف آماری گویه های شاخص مشارکت (۱-۲-۴)
۸۹	.....	توصیف آماری گویه های شاخص اعتماد (۲-۲-۴)
۹۰	.....	توصیف آماری گویه های شاخص رضایت (۳-۲-۴)
۹۱	.....	مقایسه توصیفی شاخص های سرمایه اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم (۴-۲-۴)
۹۲	.....	تحلیل آماری سوالات پژوهش (۳-۴)
۹۲	.....	آزمون فراوانی و درصد فراوانی (تحلیل محتوا)، آزمون t تک نمونه ای و t مستقل برای دیدگاه معلمان (تحلیل پرسشنامه) (۱-۳-۴)
۹۲	.....	پاسخ سوال اول پژوهش (۱-۱-۳-۴)
۹۴	.....	پاسخ سوال دوم پژوهش (۲-۱-۳-۴)
۹۶	.....	پاسخ سوال سوم پژوهش (۳-۱-۳-۴)
۹۹	.....	پاسخ سوال چهارم پژوهش (۴-۱-۳-۴)
۱۰۱	.....	پاسخ سوال پنجم پژوهش (۵-۱-۳-۴)
۱۰۴	.....	پاسخ سوال ششم پژوهش (۶-۱-۳-۴)
۱۰۷	.....	پاسخ سوال هفتم پژوهش (۷-۱-۳-۴)
۱۰۹	.....	پاسخ سوال هشتم پژوهش (۸-۱-۳-۴)
۱۱۲	.....	جمع بندی و شاخص ها و سوالات بکار رفته در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم: (۵-۴)

عنوان	فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری	ص
-------	----------------------------	---

۱۱۹	.....	مقدمه
۱۲۰	.....	بحث و بررسی یافته ها (۱-۵)

۱۲۰	.....(۱-۱-۵)توصیف داده ها
۱۲۰	.....(۱-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال اول و بحث در مورد آن:
۱۲۱	.....(۲-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال دوم و بحث در مورد آن
۱۲۲	.....(۳-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال سوم و بحث در مورد آن
۱۲۴	.....(۴-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال چهارم و بحث در مورد آن
۱۲۵	.....(۵-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال پنجم و بحث در مورد آن
۱۲۶	.....(۶-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال ششم و بحث در مورد آن
۱۲۷	.....(۷-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال هفتم و بحث در مورد آن
۱۲۹	.....(۸-۲-۱-۵)خلاصه نتایج سؤال هشتم و بحث در مورد آن
۱۳۰	.....(۲-۵)نتیجه گیری کلی پژوهش
۱۳۲	.....(۳-۵)محدودیت های تحقیق
۱۳۲	.....(۴-۵)پیشنهادهای کاربردی
۱۳۲	.....(۵-۵)پیشنهادهای پژوهشی
۱۳۴	.....(۱-۶)منابع فارسی
۱۳۹	.....(۲-۶)منابع انگلیسی

عنوان	فهرست جداول	ص
-------	-------------	---

- جدول شماره ۲-۱: جدول اهداف (پیامدهای یادگیری) درس مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی ۶۶
- جدول شماره ۳-۱: جدول چک لیست شاخص های سرمایه اجتماعی ۷۹
- جدول شماره ۳-۲: جدول پرسشنامه سرمایه اجتماعی ۸۰
- جدول شماره ۳-۳: جدول ارزش عددی پرسشنامه سرمایه اجتماعی ۸۲
- جدول شماره ۴-۱: جدول توزیع فراوانی افراد شرکت کننده در پژوهش به تفکیک جنسیت ۸۴
- جدول شماره ۴-۲: جدول فراوانی و درصد مدرک علمی افراد شرکت کننده (معلمان) در پژوهش ۸۵
- جدول شماره ۴-۳: جدول میانگین و انحراف استاندارد سابقه تحصیلی معلمان ۸۶
- جدول شماره ۴-۴: تحلیل داده ای توصیفی از داده های به دست آمده از معلمان ۸۶
- جدول شماره ۴-۵: جدول وضعیت توصیفی شاخص مشارکت ۸۸
- جدول شماره ۴-۶: جدول پیوستار ارزیابی سطح مطلوبیت شاخص مشارکت ۸۸
- جدول شماره ۴-۷: جدول وضعیت توصیفی شاخص اعتماد ۸۹
- جدول شماره ۴-۸: جدول پیوستار ارزیابی سطح مطلوبیت شاخص اعتماد ۸۹
- جدول شماره ۴-۹: جدول وضعیت توصیفی شاخص رضایت ۹۰
- جدول شماره ۴-۱۰: جدول پیوستار ارزیابی سطح مطلوبیت شاخص رضایت ۹۰
- جدول شماره ۴-۱۱: جدول وضعیت شاخص های سرمایه اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم از دیدگاه معلمان ۹۱
- جدول شماره ۴-۱۲: جدول شماره توزیع و درصد فراوانی شاخص های فرعی مشارکت سیاسی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۲
- جدول شماره ۴-۱۳: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص مشارکت سیاسی برای هر دو گروه زن و مرد ۹۳
- جدول شماره ۴-۱۴: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص مشارکت سیاسی مربوط به گروه معلمان مرد ۹۳
- جدول شماره ۴-۱۵: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص مشارکت سیاسی مربوط به گروه معلمان زن ۹۳
- جدول شماره ۴-۱۶: جدول شماره توزیع و درصد فراوانی شاخص های فرعی آگاهی سیاسی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۴
- جدول شماره ۴-۱۷: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص آگاهی سیاسی برای هر دو گروه زن و مرد ۹۵
- جدول شماره ۴-۱۸: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص آگاهی سیاسی مربوط به گروه معلمان مرد ۹۵
- جدول شماره ۴-۱۹: جدول شماره آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص آگاهی سیاسی مربوط به گروه معلمان زن ۹۵
- جدول شماره ۴-۲۰: جدول شماره توزیع و درصد فراوانی شاخصهای فرعی اعتماد بین شخصی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۶
- جدول شماره ۴-۲۱: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص اعتماد بین شخصی برای هر دو گروه زن و مرد ۹۷
- جدول شماره ۴-۲۲: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص اعتماد بین شخصی مربوط به گروه معلمان مرد ۹۸
- جدول شماره ۴-۲۳: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۹ برای شاخص اعتماد بین شخصی مربوط به گروه معلمان زن ۹۸
- جدول شماره ۴-۲۴: جدول توزیع و درصد فراوانی شاخصهای فرعی اعتماد به اقشار اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۹
- جدول شماره ۴-۲۵: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۶ برای شاخص اعتماد به اقشار اجتماعی برای هر دو گروه زن و مرد ۱۰۰
- جدول شماره ۴-۲۶: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۶ برای شاخص اعتماد به اقشار اجتماعی مربوط به گروه معلمان مرد ۱۰۰
- جدول شماره ۴-۲۷: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۶ برای شاخص اعتماد به اقشار اجتماعی مربوط به گروه معلمان زن ۱۰۰
- جدول شماره ۴-۲۸: جدول شماره توزیع و درصد فراوانی شاخص های فرعی اعتماد نهادی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۱

- جدول شماره ۴-۲۹: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۱۲ برای شاخص اعتماد نهادی برای هر دو گروه زن و مرد ۱۰۲
- جدول شماره ۴-۳۰: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۱۲ برای شاخص اعتماد نهادی مربوط به گروه معلمان مرد ۱۰۲
- جدول شماره ۴-۳۱: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۱۲ برای شاخص اعتماد نهادی مربوط به گروه معلمان زن ۱۰۳
- جدول شماره ۴-۳۲: جدول توزیع و درصد فراوانی شاخص های فرعی رضایت خانوادگی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۴
- جدول شماره ۴-۳۳: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۲۱ برای شاخص رضایت خانوادگی مربوط به گروه معلمان مرد و زن ۱۰۵
- جدول شماره ۴-۳۴: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۲۱ برای شاخص رضایت خانوادگی مربوط به گروه معلمان مرد ۱۰۶
- جدول شماره ۴-۳۵: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۲۱ برای شاخص رضایت خانوادگی مربوط به گروه معلمان زن ۱۰۶
- جدول شماره ۴-۳۶: جدول توزیع و درصد فراوانی شاخص های فرعی رضایت اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۷
- جدول شماره ۴-۳۷: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۱۸ برای شاخص رضایت اجتماعی برای هر دو گروه زن و مرد ۱۰۸
- جدول شماره ۴-۳۸: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۱۸ برای شاخص رضایت اجتماعی مربوط به گروه معلمان مرد ۱۰۸
- جدول شماره ۴-۳۹: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۱۸ برای شاخص رضایت اجتماعی مربوط به گروه معلمان زن ۱۰۸
- جدول شماره ۴-۴۰: جدول توزیع و درصد فراوانی شاخص های فرعی رضایت خانوادگی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۹
- جدول شماره ۴-۴۱: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۶ برای شاخص رضایت سیاسی برای هر دو گروه زن و مرد ۱۱۰
- جدول شماره ۴-۴۲: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۶ برای شاخص رضایت سیاسی مربوط به گروه معلمان مرد ۱۱۱
- جدول شماره ۴-۴۳: جدول آزمون برابری میانگین با عدد ۶ برای شاخص رضایت سیاسی مربوط به گروه معلمان زن ۱۱۱
- جدول شماره ۴-۴۴: جدول شاخص های اصلی و فرعی سرمایه اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی ۱۱۲

- نمودار شماره ۲-۱: نمودار مدل مفهومی پژوهش (پیش سازماندهنده)..... ۷۴
- نمودار شماره ۴-۱: نمودار توزیع فراوانی افراد شرکت کننده در پژوهش به تفکیک جنسیت معلمان ۸۵
- نمودار شماره ۴-۲: نمودار فراوانی مدرک علمی افراد شرکت کننده در پژوهش ۸۵
- نمودار شماره ۴-۳: نمودار میانگین سابقه تحصیلی معلمان شرکت کننده در تحقیق ۸۶
- نمودار شماره ۴-۴: نمودار میانگین شاخص ها داده های به دست آمده از معلمان ۸۷
- نمودار شماره ۴-۵: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی آگاهی سیاسی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۴
- نمودار شماره ۴-۶: نمودار میانگین به دست آمده از معلمان زن و مرد (بعد مشارکت) ۹۶
- نمودار شماره ۴-۷: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی اعتماد بین شخصی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۷
- نمودار شماره ۴-۸: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی اعتماد به اقشار اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۹۹
- نمودار شماره ۴-۹: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی اعتماد نهادی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۲
- نمودار شماره ۴-۱۰: نمودار میانگین معلمان ، زن ، مرد و کل در شاخص اعتماد ۱۰۳
- نمودار شماره ۴-۱۱: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی رضایت خانوادگی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۵
- نمودار شماره ۴-۱۲: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی رضایت اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۰۸
- نمودار شماره ۴-۱۳: نمودار درصد فراوانی شاخص های فرعی رضایت سیاسی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ۱۱۰
- نمودار شماره ۴-۱۴: نمودار میانگین معلمان زن ، مرد و کل در شاخص های رضایتمندی ۱۱۲
- نمودار شماره ۴-۱۵: نمودار درصد فراوانی شاخصهای اصلی و فرعی سرمایه اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم. ۱۱۵

عنوان	فهرست پیوست ها	ص
-------	----------------	---

- ۱-۷) پرسشنامه سرمایه اجتماعی ۱۴۳
- ۲-۷) شاخص های راهبردی سرمایه اجتماعی شورای عالی انقلاب فرهنگی (کارگروه تدوین شاخص های فرهنگی) ۱۴۴

فصل اول

کلیات پژوهش

مقدمه

بین صاحب نظران جامعه شناسی نوعی نظر مشترک وجود دارد که مراحل آغازین زندگی فردی پایه ای ترین دوره شکل گیری شخصیت فردی و هویت اجتماعی و مدنی است. اگر چه فرایند یادگیری اجتماعی در بزرگسالی متوقف نمی شود، اما تغییرات در این دوران بسیار اندک و کند است. از این رو آنچه که در کودکی و نوجوانی رخ می دهد، مبنای اساسی برای رفتارهای دوره بزرگسالی است. (امیرپناهی، غفاری، ۱۳۸۸)

یادگیری های دوران کودکی و نوجوانی می تواند بعنوان یک عامل مهم، نگرش و رفتار فرد را در بزرگسالی جهت دهد. از این رو توجه به سازو کارهای تکوین بخش نظام فکری و تمایلات افراد و سوق دادن آنها به جهت گیری های توسعه محور در زندگی اجتماعی، فرهنگی و غیره می بایست در اولویت سیاست گذاریهای اجتماعی قرار گیرد، بدین دلیل که توسعه ی سرمایه های اجتماعی، مشارکت خلاقانه و داوطلبانه نیازمند افرادی با شخصیت های رشد یافته می باشد. زیرا سرمایه اجتماعی به توسعه ساختاری کمک می کند و توسعه ساختاری امکان تقویت و غنای شخصیت افراد را فراهم می سازد. فعالیت مبتنی بر توسعه یادگیری سرمایه اجتماعی، افراد با توجه به اطلاعات و فعالیت های آموخته شده در مراکز آموزشی برای پاسخ به سوالات اساسی که در مورد فعالیت های اجتماعی که در جامعه با آن مواجه می شوند اندیشیده و تصمیم گیری کنند و رونداین فعالیت ها عبارتند از مشارکت، اعتماد و رضایت که مبتنی بر روابط اجتماعی در جامعه است. (غفاری و رمضانی، ۱۳۸۸، ص ۳۸)

یادگیری سرمایه اجتماعی دانش آموزان را به مهارت هایی همچون رشد مشارکت در سطح جامعه، رشد اعتماد و رشد رضایت اجتماعی مجهز می کند، و دانش آموزان را قادر می سازد که مهارت هایی همچون رشد ارتباطات، رشد تعهدات اجتماعی، رشد هنجارهای مشترک، رشد مهارت های مشارکت، رشد مهارت های همکاری و مسئولیت پذیری را در خود پرورش دهند. (همان، ص ۳۹)

یکی از مطالعاتی که در سطح بین المللی تحت عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی و آموزش و پرورش» انجام شد، نشان داد که اغلب جوامع دارای این نگرانی عمیق هستند که چگونه کودکان، نوجوانان و جوانان خود را

برای زندگی در جوامع پیچیده معاصر آماده کنند و چگونه راه و رسم مشارکت در مسائل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی را به آنها بیاموزند. باید اذعان شود، این عوامل از دل مشغولی های نظام های حکومتی دنیا نیز بحساب می آید، همواره در کتابهای درسی خود به دنبال آموزش این گونه مفاهیم به دانش آموزان خود می باشند. (خاکباز و پویان، ۱۳۸۴، ص ۱۳۶)

بسیاری از جوامع به دلیل پیچیدگی روابط اجتماعی، تامین نیروی انسانی کارآمد را از وظایف نظام آموزشی تلقی می کنند و ماموریت آموزش و پرورش را آموزش سرمایه اجتماعی می دانند تا بدین وسیله نیروی کارآمد خود را تامین نمایند. (فیلد، ۲۰۰۳، ص ۲۳)

آموزش و پرورش یکی از مهم ترین نهادهای است که بخش قابل توجهی از دوران کودکی و نوجوانی افراد را به خود اختصاص داده است، نهاد آموزش و پرورش است در قالب برنامه های رسمی و آموزش های مدرسه ای به تربیت دانش آموزان می پردازد. برخی از تحقیقات موید آن است، مدرسه در دوران نوجوانی و جوانی عامل تعیین کننده میزان تعهد مدنی در بزرگسالان در چند سال بعد خواهد بود. (همان)

آموزش سرمایه اجتماعی، در چارچوب برنامه درسی می تواند افرادی کارآمد از حیث روابط اجتماعی را به جامعه تحمیل نماید. بنابراین، برنامه درسی و مدارس است که نقش اصلی را برعهده دارند. برنامه درسی، اساسی ترین خط مشی اجرایی برای دستیابی به هدف های آموزش و پرورش هستند. بدین جهت باید در تهیه و اجرای آنها نهایت مراقبت و دقت نظر اعمال شود تا به نحو مطلوب با افراد موثر اجتماعی مطابقت داشته باشد. (همان)

در نتیجه می توان گفت، آموزش سرمایه اجتماعی سرمایه گذاری برای آینده کشور در تمامی ابعاد است. زمانی می توان از یادگیری سرمایه اجتماعی صحبت کرد که مفهوم آن را با تمام وجود و مشخصات آن شناساند و بارور کرد. نمی توانیم از افراد جامعه توقع داشته باشیم بدون آمادگی قبلی ناگهان تبدیل به شهروندانی متعهد و موثر شوند.

۱-۱) بیان مسئله

سرمایه اجتماعی حوزه ای است که در دهه های اخیر در اکثر کشورها مورد توجه قرار گرفته است و به یک عرصه پر بار پژوهشی تبدیل شده است. سرمایه اجتماعی تدارک فرصت هایی برای روابط توأم با تجارب معنادار برای دانش آموزان می باشد، به گونه ای که این روابط توأم با تجربه به تسهیل رشد آنها به عنوان افراد متعهد، فعال اجتماعی و سیاسی بینجامد. در حال حاضر بسیاری از نظام های آموزشی به دنبال ارائه دانش، مهارت ها و نگرش های مورد نیاز سرمایه اجتماعی برای آماده سازی فراگیران در برخورد با مسایل و چالش های موثر اجتماعی در زمینه روابط اجتماعی (جلوگیری از فرد گرایی) و فعالیت های اجتماعی برای

زندگی آینده‌ی آنان هستند و با استفاده از سیاست‌های راهبردی گوناگون امکان رشد و گسترش مبانی آموزش مداوم را بعنوان فرایندی که برنامه درسی تسهیل کننده آنان است، دنبال می‌نمایند. (ذکایی، ۱۳۸۲، ص ۷)

از این رو می‌توان به جامعه ایران اشاره نمود، که در ابعاد وسیعی شاهد فردگرایی و خودبینی منفی و غیر عقلانی است، در حالی که نگرش اخلاقی نسل‌های آینده با ایجاد ارتباط متوازن بین منافع خود و دیگران مرتبط است و رشد اخلاقی جامعه در گذر از خودخواهی به دگر خواهی و درک صحیح روابط اجتماعی معنی می‌شود، از طرف دیگر، فردی شدن، استقلال طلبی، خرد شدن هویت، کیفیت و میزان سرمایه اجتماعی که جوانان به عنوان یک گروه اجتماعی از آن برخوردارند نقش مهمی در مرزبندی‌های آن از عرصه خصوصی و عمومی و به دنبال آن، رفتار شهروندی آنان و پذیرش مسئولیت اجتماعی دارد.

نظام‌های آموزشی در توسعه مشارکت، پرورش روابط توأم با اعتماد (با دوستان، خانواده و اجتماع)، پرورش تعهد خانوادگی (رضایت در روابط خانواده)، تعهد اجتماعی (رضایت در روابط اجتماعی، سیاسی) در جامعه مسئول است و می‌بایست یکی از وظایف عملیاتی نظام‌های آموزشی، آموزش این شاخص‌ها باشد. بنابراین وظیفه اصلی بر عهده آموزش و پرورش می‌باشد، آموزش و پرورش فرایندی است که برایتغییر و تعدیل رفتار فراگیران تلاش می‌کند و برای تحقق هدفهای مشخص به فعالیت می‌پردازد. (ایمانی و مظفر، ۱۳۸۳، ص ۱۱۶)

پروراندن و تقویت شاخص‌های سرمایه اجتماعی باید از راه آموزش درست اندیشیدن، نه تنها در برنامه درسی خاصی مثل مطالعات اجتماعی بلکه بعنوان بخشی جدایی ناپذیر از برنامه درسی همه دروس همه دوره‌ها نمود یابد، مطالعات اجتماعی یک حوزه‌ی یادگیری اصلی است که به منظور نیل به تربیت اجتماعی و شهروندمطلوب از رشته‌ها و شاخه‌های علمی چون جغرافیا، تاریخ، جامعه‌شناسی، اقتصاد، آموزش‌های مدنی، سیاست و... بهره می‌گیرد. در کشور ما فعالیت‌های آموزشی، بدلیل متمرکز بودن در چهار چوب کتاب درسی تحقق می‌یابد. در تمام کشور برای هر موضوع درسی در هر پایه تحصیلی یک کتاب تالیف می‌شود و در بین مدارس توزیع می‌گردد. معلمان فعالیت‌های خود را بر محور کتاب درسی متمرکز می‌کنند. امتحان و ارزشیابی عمدتاً محدود به مطالب کتاب درسی است.

بنابراین کتاب درسی باید بر اساس اهداف آموزش و پرورش و متناسب با شیوه‌های نوین، به منظور ارتقای کیفیت رشد دانش‌آموزان در تمام ابعاد و زمینه‌ها به ویژه ارزشهای مطلوب جامعه، تدوین و تالیف گردد. مهم‌ترین و پایه‌ای‌ترین دوره در بین دوره‌ها می‌تواند پایه ابتدایی باشد، همچنین سال تحصیلی ۱۳۹۲ - ۱۳۹۱ اولین سال اجرای نظام آموزشی ۳-۳-۶ و اضافه شدن پایه‌ی ششم به دوره ابتدایی است و چاپ اول کتاب مطالعات اجتماعی مورد تدریس قرار می‌گیرد. و در نهایت اینکه مطالعات کمی در جهان در مورد

جنبه های خاص از سرمایه اجتماعی در کتب درسی به انجام رسیده است. در ایران، قدیسی (۱۳۸۹) در مطالعه ای، به بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی و شاخص های آن در کتابهای دوره دبستان پرداختند. آنها به این نتیجه دست یافتند که در کتابهای درسی دوره دبستان مفاهیم جدید سرمایه اجتماعی کیفیت روابط بین افراد با بیشترین بی توجهی و به نسبت کمتر به آن مشارکت و به نسبت کمتر از مشارکت اعتماد و قابلیت اعتماد مورد بی توجهی قرار گرفته است، و مفاهیم قدیمی تر با عنوان هنجارها و ارزشهای اجتماعی و فرهنگی با کمترین بی توجهی روبرو بوده اند. بنابراین، می توان گفت، متأسفانه با بررسی و تحلیل محتوای برنامه های تربیتی مشخص می شود، توجه به نیازهای یاد شده به عنوان شاخص های سرمایه اجتماعی برخی از شاخص ها و عناصر آن بسیار کم در محتوا مورد توجه قرار گرفته است.

بر پایه نکات یاد شده پژوهش حاضر در صدد است نشان دهد وضعیت ساختار سرمایه اجتماعی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم چگونه است؟ با توجه به اینکه نخستین سال اجرای پایه ششم ابتدایی است قصد اینست که مشخص شود آیا این آموزه ها برای جوامعی که هر لحظه به سمت پیچیدگی های بیشتری گام بر می دارند، می توانند مفید و موثر باشند؟ آیا میزان این آموزه ها کافی بوده است و آیا این محتوا توانسته است تا حدودی به دانش آموزان شاخص های سرمایه اجتماعی را آموزش دهند؟

۱-۲) اهمیت و ضرورت موضوع

یکی از دغدغه های مفهومی و ذهنی بین المللی جدید در عرصه آموزش و پرورش طی چند سال اخیر مساله شاخص سرمایه اجتماعی است.

این پژوهش به چند دلیل حائز اهمیت است:

عامل اول: امروزه با توجه به پیچیدگی های ارتباط در جامعه، آموزش و پرورش ایران اگر بخواهد روابط اجتماعی موثر در دانش آموزان تحکیم بخشد، دانش آموزان را برای زندگی در جامعه ای آماده کند که ارتباطات در آن بسیار پیچیده است. (شارع پور، ۱۳۸۸، ص ۲۶۰)، طی چند دهه گذشته فرسایش شدیدی در سرمایه اجتماعی کودکان و نوجوانان، هم در درون خانواده و هم در بیرون خانواده روی داده است. رشد سرمایه انسانی در درون خانواده بسیار زیاد شده است، به طوری که سطح تحصیلات دائماً در حال افزایش است، ولی به موازات رشد سرمایه انسانی والدین، روابط اجتماعی که شاخص های آن حضور بزرگسالان در خانواده و میزان تبادل نظر در خصوص موضوعات علمی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بین والدین و کودکان است، کاهش یافته است. غیبت پدر در خانواده و محیط های همسایگی در طول روز و اخیراً غیبت مادر در خانواده و ورود او به بازار کار به معنای کاهش مشارکت والدین در سازمان های محلی نظیر انجمن اولیا و

مربیان و... است. در نتیجه می توان گفت روابط اجتماعی نه تنها بر اقتصاد و سیاست و مناسبات اجتماعی، بلکه بر فرهنگ ها، هویت و مردمان نیز تاثیر گذار است. به همین دلیل برنامه ریزی ثمر بخش و نوآوری در آموزش و پرورش زمان ما نمی تواند بدون توجه دقیق و عمیق به تاثیرات روابط پیچیده اجتماعی در تعلیم و تربیت کشورها و ملت ها صورت پذیرد. بالتبع آموزش مهارت های اجتماعی (روابط اجتماعی) باید در راستای شاخص های سرمایه اجتماعی، انجام گیرد تا افراد آمادگی برخورد با پیچیدگی های روابط اجتماعی را داشته باشند.

عامل دوم: سرمایه اجتماعی در ایجاد «وحدت و یکپارچگی» در میان اعضای جامعه عامل مهم است که با توجه به هنجارها و باورهای محکم موجب ایجاد شبکه های اجتماعی قوی می شود که در بر گیرنده آداب و رسوم و قوانین خاصی است و این هنجارها جایگزین کنترل های رسمی می شوند. در این رابطه می توان چنین استدلال کرد که سازمان های قبیله ای با هنجارهای مشترک قوی از هزینه های اندک نظارت بهره مند هستند و تعهد بالایی را در اختیار دارند که در واقع همان سرمایه اجتماعی است. (رحمانی و خلیلی، ۱۳۸۸)

عامل سوم: پرداختن آموزش و پرورش به سرمایه اجتماعی برای افراد جامعه بعنوان یک حق محسوب می شود بدین دلیل که هر شهروند در جامعه برای اینکه بتواند بعنوان یک عضو موثر باشد باید بعنوان کسی دارای ارتباط اجتماعی قوی از سطح خانواده تا اجتماع است تعریف شود. به این دلیل که هر جامعه ای هر قدر کوچک یا بزرگ باشد، آداب و سنن، نمادها و نشانه هایی از ارزش های ملی و ویژه خود دارد، و در چهارچوب این آداب و سنتها ارزش ها نمادها است که روابط انسانی شکل می گیرد و رفتارها معین می شود.

عامل چهارم: محتوای آموزشی از اهمیت و جایگاه بی بدیلی در نظام آموزش و پرورش برخوردار است و به عنوان حلقه ی ارتباطی بین اهداف غایی آموزشی و مجموعه ای از دانش، بینش و مهارت هایی که فراگیران در پایه های تحصیلی متفاوت از معلمان می آموزند عمل می کند. لذا بررسی و تحلیل کتاب های درسی به ویژه در نظام های آموزشی متمرکز (که یک کتاب برای یک درس و برای همه ی مناطق کشور تألیف می شود) از زوایا و ابعاد گوناگون و با اهداف و مقاصد متفاوت به عنوان یک الزام مطرح است و در نتیجه می توان با تهیه محتوای مناسب و آموزش آن در مورد مسائل و مشکلات بسیار مهمی که هم اکنون در جهان وجود دارد: مانند گرسنگی، بی خانمانی و مسائل بهداشتی به دانش آموزان راهکار مناسب ارائه داد. بنابراین شاخص های سرمایه اجتماعی را می توان از طریق محتوا آموزش داد، بنابراین این پژوهش در دوره ابتدایی

انجام می‌گیرد زیرا این دوره مهم‌ترین دوره تحصیلی در تمام نظام‌های آموزشی و پرورشی است. زیرا شکل‌گیری شخصیت بیشتر در این دوره صورت می‌گیرد. بدین لحاظ توجه به آموزش ابتدایی از مهم‌ترین دغدغه‌های هر نظام آموزشی است.

عامل پنجم: هدف اصلی آموزش مطالعات اجتماعی در دوره ابتدایی این است که دانش‌آموزان توانایی لازم را برای انجام دادن وظایف در مقابل دوستان، خانواده و همسایگان بدست آورند به آموزگاران و اولیای مدرسه احترام بگذارند و بتوانند به مقررات مدرسه پایبند باشند، با رعایت قوانین و مقررات به نیازهای روزمره خود پاسخ دهند و به پرورش مهارت‌های اجتماعی توجه بیشتری داشته باشند و علاقه به سرزمین و محیط زندگی را در خود افزایش دهند. و از سوی دیگر اولین سال افزودن پایه‌ی ششم به دوره ابتدایی و اجرای سراسری کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی ششم ابتدایی (با کد ۳۴/۵) در کشور است.

عامل ششم: عوامل متعددی لزوم توجه به آموزش شاخص‌های سرمایه اجتماعی را در برنامه‌های درسی نشان می‌دهند، از آن جمله می‌توان تغییرات که در روابط افراد جامعه، گسترش ارتباطات، مشارکت، اعتماد اجتماعی، حقوق مدنی، حقوق بشر و توسعه سیاسی اشاره کرد. که هر یک از آنها می‌تواند به عنوان یک آسیب و چالش که دوام و بقای هر جامعه را تهدید کند. باشد اگر بدرستی با عوامل فوق برخورد نشود نمی‌توان از این آسیب‌ها و چالش‌ها در امان بود. کشور ایران از این قاعده مستثنی نیست و برای اینکه از این چالش‌ها در امان باشد باید و انسجام خویش را حفظ نماید باید به شاخص‌های سرمایه اجتماعی بیش از پیش توجه نماید.

حال با توجه به این نکات دغدغه پژوهشگر این است که بدانند آیا انجام تحقیق می‌تواند به این سوال اساسی پاسخ دهد که آیا میزان این گونه‌ها آموزه‌ها (شاخص‌های سرمایه اجتماعی در تدوین محتوای کتاب کافی بوده است یا خیر و همچنین به منظور بالا بردن کیفیت این شاخص پیشنهادهایی ارائه دهد.

عوامل فوق‌الذکر اهمیت و ضرورت پرداختن به شاخص‌های سرمایه اجتماعی را در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم توجه می‌نمایند و این تحقیق با آگاهی از این ضرورت انجام می‌شود. همچنین در این تحقیق سعی شده است تأکید بیشتری بر شاخص‌های سرمایه اجتماعی از طریق تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی صورت گیرد. از یافته‌های این پژوهش می‌توان به شناسایی والویت بندی نیازهای آموزشی در گروه کودکان و نوجوانان اشاره کرد.

و در نهایت نتایج این پژوهش برای گروه‌های زیر می‌تواند مفید باشد:

- برنامه‌ریزان درسی و مسئولان تعلیم و تربیت در وزارت آموزش و پرورش

- معلمان و مربیان که وظیفه ی آموزش و تدریس را برعهده دارند
- پژوهشگران و دانشجویان رشته های برنامه ریزی درسی و علوم اجتماعی و دیگر علاقمندان به این حوزه

۳-۱) اهداف پژوهش

۱-۳-۱) هدف کلی

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس شاخص سرمایه اجتماعی و دیدگاه معلمان شهر گنبد کاووس در سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۲

۲-۳-۱) اهداف جزئی

۱. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی براساس بعد مشارکت(شرکت در انتخابات و آگاهی های سیاسی) و دیدگاه معلمان
۲. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی براساس بعد اعتماد(اعتماد میان فردی ،اعتماد به اقشار اجتماعی واعتماد نهادی)و دیدگاه معلمان
۳. تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی براساس بعد رضایت(رضایت خانوادگی،اجتماعی و سیاسی) و دیدگاه معلمان

۴-۱) سوال های پژوهش

۱. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد مشارکت (مشارکت سیاسی)تدوین شده است؟
۲. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد مشارکت(آگاهی سیاسی) تدوین شده است؟
۳. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد اعتماد(اعتماد میان فردی) تدوین شده است؟
۴. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد اعتماد(اعتماد نهادی) تدوین شده است؟
۵. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد اعتماد(اعتماد به اقشار اجتماعی)تدوین شده است؟

۶. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد رضایت(رضایت خانوادگی) تدوین شده است؟

۷. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد رضایت(رضایت اجتماعی) تدوین شده است؟

۸. آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی براساس بعد رضایت(رضایت سیاسی) تدوین شده است؟

۱-۵) تعریف نظری و عملی مفاهیم

کتاب درسی^۱

الف) تعریف نظری: کتاب معین و مشخص شده ای است که در تدریس یک موضوع درسی مورد استفاده قرار می گیرد. (مشایخ، ۱۳۸۳، ص ۲۹)

ب) تعریف عملیاتی) منظور کتابی است که توسط سازمان تالیف کتب درسی وابسته به آموزش و پرورش جهت تدریس در پایه ی تحصیلی مورد نظر انتشار یافته است. در این تحقیق منظور کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی ششم ابتدایی چاپ اول ۱۳۹۲ - ۱۳۹۱ می باشد.

برنامه ی درسی^۲

الف) تعریف نظری) برنامه درسی به محتوای رسمی و غیر رسمی، فرایند محتوای آموزش های آشکار و پنهان اطلاق می گردد که بوسیله ی آنها یادگیرنده تحت هدایت مدرسه دانش لازم را بدست آورد، مهارت ها را کسب می کند و گرایشها، قدر شناسی ها و ارزشهای خود را تغییر می دهد. (ملکی، ۱۳۸۸، ص ۳۴)

ب) تعریف عملیاتی) منظور کاری است که توسط سازمان تالیف کتب صورت می گیرد.

رضایت سیاسی^۳

تعریف نظری) یعنی مشارکت در امور، فرد قدرت های خودش را باور کند و آنها را اعمال نماید. یکی از این قدرتها این است که از همه مسئولان امور و مدیران، حساب اعمال و رفتارشان را بخواهد. (حسام، ۱۳۸۲، ص ۱۲)

---

^۱ book

^۲ curriculum

^۳ political consent